

igények kielégítésében már ma is, de a jövőben még inkább a központi könyvtárakra kell építeni. Így a községi könyvtárak bőkezűbben költhetnek a keresett művekre, s több népszerű lapot járhatnak. Ha a rendeléseket következetesen a hálózati alközpontokon keresztül továbbítják, ha a központi beszerzést a községi rendelésekkel egyeztetik (ha nem is tételenként, de követendő elvekben), ha a könyvtárközi kölcsönzés igényei vissza-csatolódnak az állománygyarapítást végző kollégákhoz, s ha a helyi olvasószolgálatban a tényleges olvasói szükséglet, s nem a bátortalanul elhangzó kérés lesz a meghatározó, kevesebb fölösleges, de több agyonhasznált könyv kerülhet a törlési jegyzékre. S ezeket talán természetes mozdulattal és lelkiismeretfurdalás nélkül emelhetjük le a polcokról.

JEGYZETEK

1. *ARATÓ* Antal: Fölsleges könyvek a közművelődési könyvtárakban. = Könyvtári Figyelő. 32.évf. 1986. 2.sz. 139–157.p., valamint *ARATÓ* Antal: Az állománykivonás kérdései a közművelődési könyvtárakban. = Könyvtári Figyelő. 32.évf. 1986. 4.sz. 395–404.p.
2. *ARATÓ* Antal: Állománygyarapítás egy városi-járási könyvtárban. Bp. 1976. OSZK-KMK. 60 p.; *ARATÓ* Antal–*FODOR* István: Kísérlet az útleírások példányszámának megfelelő meghatározására. = Könyvtári Figyelő. 23.évf. 1977. 5–6.sz. 497–504.p.
3. *CSÚRY* István: Állományapasztás: a könyvtári gyűjtőtevékenység szerves része. = Könyvtári Figyelő 11.évf. 1965. 1.sz. 35–41.p.
4. *KISS* Csaba, Sz.: Körkép az állománykivonásról. = Könyvtári Figyelő. 30.évf. 1984. 3.sz. 294–302.p.
5. *RÁCZ* Aranka, N.: Az állománykivonások és a fölőspéldányközpont. = Könyvtáros, 1981. 5.sz. 269–274.p.
6. Állományapasztás – fölőspéldány gazdálkodás – tárolókönyvtár. Az OKT elé kerülő előterjesztés tervezete Bp. 1986.

A KORSZERŰ KÖNYVTÁRKÉP KIALAKULÁSÁRÓL

Hozzászólás Gereben Ferenc cikkéhez

Mi a teendő? Ezt az alcímet olvashatjuk a Könyvtári Figyelő 1986. 1. számában megjelent, a hazai könyvtárhasználati szokások változásait elemző tanulmány utolsó fejezetének élén. A kérdés nem költői, hiszen a válaszban a szerző konkrét javaslatokat fogalmaz meg. Most néhány, a tanulmányban kifejtett feladathoz és módszerhez kívánok hozzászólni, annak érdekében, hogy a társadalmi változások és elvárások következtében módosulásra valóban megérett könyvtárkép tényleg megváltozzon.

A változás – változtatás első lépése a helyzet reális megismerése, feltárása. A cikk jegyzeteiben felsorolt irodalom jelzi, hogy ez az elemző feltárás, ha úgy tetszik önelemzés

megkezdődött, sőt több területen nemcsak hipotézisekre, hanem konkrét vizsgálattal bizonyított tendenciákra is támaszkodhatunk. Erre az önelemzésre szükség van teoretikus síkon, de a hétköznapi teendőkben is. Szükséges a szemléleti megújulás, mert hiányában tovább csökken a könyvtárhasználók aránya. A szerzőnek ezt a gondolatát szeretném én is megerősíteni. Elvi kérdésnek érzem azt a kívánalmat, hogy a társadalomban, de magában a könyvtári környezetben élő könyvtárképet meg kell változtatni. A lexikonok, kézikönyvek könyvtár címszava a könyvtárat általában leszűkíti a nyomtatott, kézíratos dokumentumok gyűjtésére. Nem a könyvtárosokon múlik, hogy az Új Magyar Lexikont korszerűsítve újra kiadják (vagy megjelenjen az ígért nagy lexikon); de addig amíg a lexikonokban úgy definiálják a könyvtárt, ahogy jelenleg, ez is csökkenti a lehetőséget arra, hogy korszerű könyvtárkép alakuljon ki a társadalomban.

A könyvtáros szakmában elméleti és gyakorlati téren egyaránt, már régóta megindult egy folyamat, amely a korszerűsítés egyik kardinális kérdésének tekinti a gyűjtőkör kibővítését a nem hagyományos dokumentumok – s különösen az audiovizuális anyagok-beszerezésével. Ennek ellenére, sajnálatos módon ez a folyamat nem vált általánossá könyvtárainkban. A spontán vagy tudatos kizárás egyik okának sokan az állománygyarapítási összegek szűköségét tartják. „A szükséges könyvek beszerzésére sem elég a tervezett összeg” – indokolják álláspontukat. Lehetséges, hogy egy-egy könyvtárban tényleg ez a helyzet. Ám mit mond erről a szakirodalom? Gereben idézi az egyik tanulmányból, hogy „. . . a közművelődési könyvtárak sok dokumentumát alig, vagy egyáltalán nem használják az olvasók. A különböző olvasmánytípusokra kiterjedő vizsgálatok a beszerzett könyvek 10–30%-át találták fölöslegesnek.” Mennyi is ez a 10–30% forintban? 1985-ben a tanácsi közművelődési könyvtárakban 105 310 808 Ft-ot költöttek könyvbeszerezésre. Ennek 10%-a 10 és félmillió forint. Elméletileg tehát legalább ennyit lehetett volna a nem könyv jellegű dokumentumok beszerzésére fordítani anélkül, hogy a könyvtár funkciója csorbát szenvedett volna. Sőt az is lehet, hogy éppen ezáltal szerezhettek volna új használókat a könyvtárak.

Az audiovizuális anyagok beszerzését nem fedezethiány gátolja. Erre mutat az a tény is, hogy a KÉV könyvtárellátó főosztálya által 1985-ben kiadott két videokazetta-jegyzékről a könyvtárak 4 millió forint értékben rendeltek,¹ pedig több mint valószínű, hogy a könyvtárak költségvetésében erre a célra 1985-ben kevés helyen terveztek külön összeget. Ez jó irányba való nyitást jelent, annak ellenére, hogy meglehetősen drágán lehet hozzájutni a videokazettákhoz és más hangos-képes ismerethordozókhoz, de ne felejtjük el, hogy e dokumentumok beszerzésével megteremthetjük egyik lehetőségét a könyvtárhasználat bővítésének. Szándékosan írtam használatot és nem olvasást, mert a hivatkozott tanulmányból, de más forrásokból is kiderül, hogy az olvasás kiterjesztésére kevés a lehetőség. A használat bővítése viszont sürgős teendő. A tendenciák és a belőlük levont előrejelzések a használói igény növekedését mutatják a hangos-képes dokumentumok iránt. Csak egy jelzés: az OOK médiatárának 1985. évi költsönzésében az av-dokumentumok aránya – elsősorban a vidokazettáké – 54%-kal nőtt, míg a könyveké 3%-kal csökkent az előző évhez viszonyítva.

Az audiovizuális anyagok bekerülése a könyvtárakba egy sor más régi beidegződést is módosulásra kényszerít. Egyetértek Gereben Ferencnek azzal a megállapításával, hogy

az állomány elhelyezését is érdemes lenne felülvizsgálni és a hagyományos raktári rend helyett, bizonyos könyvtárakban vagy bizonyos állományrészekben a témacsoportos rendszert alkalmazni. Hadd tegyem hozzá, hogy a kialakuló témacsoportokban kapjanak helyet a témához tartozó audiovizuális dokumentumok is. A használókban élő könyvtárkép megváltozását indíthatja el az a tény, hogy közvetlenül tapasztalhatják: a könyvtár nemcsak a könyvek gyűjteménye. A könyvtárosok ellenállását az audiovizuális anyagokkal szemben a tényleges használói igények talán csökkenthetik.

A tanulmányból az is kiderül, hogy a könyvtárhasználók számának növelése az alsó társadalmi rétegekből lehetséges. Azokból, akik közül sokan az olvasás technikai nehézségeivel küszködnek. Felteszem a kérdést: vajon nem azzal csalogathatnánk őket a könyvtárba, hogy a képi dokumentumok szélesebb választékát kínáljuk nekik? Még akkor is ha a vizuális kultúra színvonalával is bajok vannak. Vagyis nem tudunk „képet olvasni”. És addig nem is tudunk, vallja Beke László, amíg a tévénezők óriási többsége maga is kamerát nem vesz a kezébe.² Ez társadalmi méretekben egyelőre még távoli: de az iskolákban, a könyvtárosképzésben elérhető közelségbe kerülhet, sőt kell is hogy kerüljön.

Itt visszatérek Gereben tanulmányának bevezető gondolatára: a szocialista könyvtárügy célkitűzésére, a könyvtárak nevelő feladatára. Mivel is nevel a könyvtár? Csak néhány tényezőt említek:

- a környezetével és anyagi eszközeivel,
- az állományéval,
- a könyvtárosoknak az olvasókkal szembeni magatartásával, stb.

A könyvtárak jelenlegi anyagi fedezeteiről nem akarok bővebben szólni. Csak annyit jegyez meg, hogy ha sürgősen nem fokozzuk lényegesen a technikai eszközök (telex, másoló, hang- és képmásoló is), lejátszó berendezések, dekóderek, színes tv-készülékek, videomagnó, számítógép és perifériái, zártláncú és kábel televízió stb. beszerzését, akkor a jelenlegi olvasók újabb tíz-, esetleg százezeit veszíthetjük el. A tömegkommunikációhoz szükséges eszközök már ma is nagyobb arányban vannak a háztartásokban, mint a könyvtárakban. Valamikor sokan tv-nézés céljából keresték fel a művelődési otthonokat, klubkönyvtárakat. Ma ilyen motivációs eszköz lehet a videomagnó, kábeltelevízió, a számítógép később a video-lemezjátszó.

Szinte hallom az ellenvetéseket: mindezek beszerzéséhez pénz kell, s nem is kevés. Ez igaz, de az is bebizonyosodott már, hogy napjainkban a nevelésnek nemcsak a könyv lehet az eszköze, hanem a film, video, hangfelvétel is. Mi szeretünk végletekben gondolkodni. Az olvasás csökkenése miatt sokszor a tv-t okoltuk, és nem akartuk észrevenni, sőt élni azzal, hogy a televízió olvasásra is ösztönözhet. Többek közt Gereben mutatta ki egy másik tanulmányában, hogy a könyv és az av-dokumentumok nem ellenségei egymásnak, hanem egymás kiegészítői.

A társadalmi valóság tényeit, köztük az elektronizációt a könyvtáraknak is tudomásul kell venniük, s velük összhangban kell cselekedniük. A hatásukra megváltozó művelődési szokásokra fel kell figyelniük, s az ezeknek megfelelő módszereket kell alkalmazniuk. A könyvtárakban tehát ott a helye minden ismerethordozónak, a hordozó fizikai anyagától függetlenül. Ez a felismerés közhely a szakma elméletében, de lassan halad előre a gyakorlatunkban.

A könyvtárossal szemben támasztott követelmények is változnak az előbbieik tükrében. A gyakorló könyvtárosok között, vajon hányan vannak, akik az új típusú dokumentumok használatához szükséges eszközöket biztonsággal tudják kezelni, illetve ismerik azok pedagógiai hasznosításának módszereit. A pedagógiai-technológiai és a művelődés-technológiai szakismeretek jelen vannak-e a könyvtárosok tudásanyagában? Mert hiába lesznek korszerű technikai eszközök a könyvtárakban, ha a technikai és a pedagógiai hozzáértés hiányában a könyvtárosok nem képesek alkalmazni őket a könyvtárhasználók nevelésében. A mi könyvtárosaink még nem készültek fel erre a széles körű szolgáltatási rendszerre, amely a külföldi korszerű könyvtárakat is jellemzi. Nem véletlen tehát, hogy a 80-as évek közepén ott tartunk, hogy „csak minden 38., illetve 47. felnőtt könyvtártag” veszi igénybe a vizuális és hangzó dokumentumokat.³

A könyv és az olvasás presztizsét nem úgy kell megőrizni, hogy szándékosan visszafogjuk a nem könyv jellegű ismerethordozók szolgáltatását. Érdemes lenne jobban megszívlelni Kovács Máté következő gondolatait: „A valóság rendszerint úgy alakul, hogy az új technikai közlésmód kiharcolja a maga helyét, a régiek újabb erőfeszítésre kényszerülnek a versenyben, az eredmény: általános továbbfejlődés, amelyben a közlésmódok új egyensúlya jön létre.”⁴ A Gutenberg-galaxis vége, a jóslások ellenére nem következett be: a video-galaxis térhódítása biztosra várható. Az is biztos, azonban, hogy további kommunikációs galaxisok fognak egymás mellett élni a társadalomban, s így elkerülhetetlenül a könyvtárakban is. Egyiket a másik elé helyezni nem lenne ésszerű. Viszont meg kellene tanulni a könyvtári szolgáltatásnak azt a kétszerkettőjét, hogy a használók számára szükséges információk különféle ismerethordozókon találhatók.

Gereben Ferenc tanulmánya sokoldalúan mutatja be a hazai köztudat könyvtárképét és a könyvtárhasználói szokások változását. Mindehhez ki-ki hozzáteheti a saját területén szerzett tapasztalatokat, amelyek tovább árnyalhatják a képet. A végső következtetés viszont nem lehet más, mint amire a tanulmányíró is jutott: a jelenlegi presztizsesztéséges helyzetből minden bizonnyal az a kivezető út, ha kialakítjuk az új, „eddiginél jobb és hatékonyabb könyvtármodellt”. Ebben a könyvtármodellben pedig szervesen jelen kell lennie minden ismerethordozó dokumentumnak, minden korszerű technikai eszköznek és az ezeket biztosan használni tudó, a pedagógiát az alkalmazás szintjén ismerő könyvtárosnak is.

TÓTH DEZSŐ

JEGYZETEK

1. Hír a Magyar Nemzet 1986. január 17-i számából.
2. A video világa. Videoművészet. Bp. Népművelési Intézet, 1983. 3.p.
3. GEREBEN Ferenc: A könyvtárhasználati szokások változásai a közművelődési könyvtárakban. = Könyvtári Figyelő, 32.évf. 1986. 1.sz. 13–30.p.
4. Részlet a Kovács Máté-emlékülés meghívójából. 1985.